Культура быта офицеров Российской армии в XVIII веке: историческое исследование: автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02. – Москва, 1998. – 22 с.; *Чинаев, А. А.* Деятельность органов государственного и военного управления по совершенствованию культуры быта офицеров Русской армии: 1874–1914 гг.: автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Воен. ун-т. – Москва, 2009. – 24 с.

13. *Клейн, Э. Г.* Военные оркестры как феномен провинциальной культуры России: на материалах Костромской губернии до 1917 года: дис. ... канд. культурологии: 24.00.01. – Кострома, 2005. – 192 с.; *Щербинин, П. П.* Военный фактор в повседневной жизни русской женщины в XVIII – начале XX вв.: автореф. дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.02 / Ин-т рос. истории РАН. – Москва, 2005. – 47 с.; *Щербинина, Ю. В.* Социальная адаптация и правовое положение отставных и бессрочноотпускных солдат Русской Армии в XIX в.: автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Воронеж. гос. пед. ун-т. – Воронеж, 2007. – 24 с.

(Дата поступления: 30.10.2017).

Кароль Маргарыта
Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, Мінск, Беларусь

Karol Marharyta
National Historical Archives of Belarus, Minsk, Belarus

УДК 94(476)«1863/1864»

СУПРАЦІЎЛЕННЕ ПЕРАВОДУ Ў ПРАВАСЛАЎЕ КАТАЛІЦКАГА НАСЕЛЬНІЦТВА БЕЛАРУСКІХ ГУБЕРНЯЎ ПАСЛЯ ПАЎСТАННЯ 1863–1864 ГАДОЎ: ВОБРАЗ «ПАДБУХТОРШЧЫКАЎ» У РАСІЙСКІМ АФІЦЫЙНЫМ ДЫСКУРСЕ

THE RESISTANCE OF THE CATHOLIC POPULATION OF THE BELARUSIAN PROVINCES TO THE CONVERSION TO ORTHODOXY AFTER THE 1863–1864 UPRISING: THE IMAGE OF «INSTIGATORS» IN THE RUSSIAN OFFICIAL DISCOURSE

У артыкуле разглядаецца рэакцыя расійскіх улад на выпадкі супраціўлення прымусоваму пераводу ў праваслаўе пасля падаўлення паўстання 1863–1864 гадоў. Адзначаецца, што мясцовая адміністрацыя адмаўляла былым каталікам і ўніятам (пераважна сялянам) у актыўнай ролі ў адстойванні ранейшага веравызнання і ўскладала адказнасць за непадпарадкаванне на разнастайныя групы «падбухторшчыкаў». Галоўнымі сярод іх лічыліся ксяндзы, шляхта і мясцовыя грамадскія актывісты, якія маглі не належаць да прывілеяваных саслоўяў. Аўтар прыходзіць да высновы, што часцей за ўсё галоўнымі арганізатарамі супраціўлення пераводу ў праваслаўе з'яўляліся не знешнія падбухторшчыкі, а самі сяляне.

Ключавыя словы: канфесійная гісторыя; рымска-каталіцкі касцёл; праваслаўная царква; міжканфесійныя пераходы; Расійская імперыя; рэлігійная канверсія.

The article examines the reaction of Russian authorities to cases of resistance to compulsory conversion to Orthodoxy after the suppression of the uprising of 1863-1864. It is noted that the local administration denied the former Catholics and Uniates (mostly peasants) an active role in upholding the former religion and attributed responsibility for disobedience to various groups of «instigators». The main among them were the priests, nobles and local social activists, who could not belong to the privileged classes. The author comes to the conclusion that most often the main organizers of the resistance to the transfer to Orthodoxy were not external instigators, but the peasants themselves.

Keywords: confessional history; Roman Catholic Church; Orthodox Church; interfaith transition; Russian Empire; religious conversions.

Пасля паўстання 1863–1864 гадоў расійскія ўлады актывізавалі палітыку па пераводзе насельніцтва (пераважна сялянскага) з каталіцызму ў праваслаўе, якая амаль адразу сустрэла супраціўленне тых, на каго была накіравана. Пры гэтым расійская адміністрацыя адмаўляла сялянам у актыўнай ролі ў адстойванні ранейшага веравызнання і ўскладала адказнасць за непадпарадкаванне на разнастайныя групы «падбухторшчыкаў»[1] [1, р. 171]. Галоўнымі сярод іх, на думку ўлад, з'яўляліся ксяндзы, шляхта і мясцовыя грамадскія актывісты, якія маглі не належаць да прывілеяваных саслоўяў, а паходзіць з мяшчан або нават уласна сялян.

Нягледзячы на тое, што, паводле афіцыйнага меркавання[2], галоўнымі «падбухторшчыкамі» з'яўляліся «фанатычна настроеныя» ксяндзы [2, арк. 1 адв.; 3, арк. 2], часта завадатарамі супраціўлення былі самі сяляне. У такіх выпадках улады імкнуліся адшукаць арганізатараў пратэсту. Калі былыя парафіяне закрытага Ішкалдскага касцёла (Навагрудскі павет) звярнуліся ў Дэпартамент духоўных спраў замежнага веравызнання ў 1876 годзе з просьбай вярнуць ім названы касцёл, мясцовай адміністрацыяй было праведзена следства па пошуку «зачыншчыкаў і падбухторшчыкаў». Само прашэнне было адхілена, а падбухторшчыкамі прызнаны мешчанін мястэчка Ішкалдзь Карл Хвошч і селянін Іван Адамовіч, якія былі ўпаўнаважаныя іншымі сялянамі падаць гэтае прашэнне [4, арк. 4].

Падчас следства аб непадпарадкаванні сялян у вёсцы Хатава Тонава-Слабодскага прыходу мінскі губернатар В. І. Чарыкаў загадаў правесці негалоснае дазнанне аб падбухторванні сялян з боку іх аднавяскоўцаў

[1] «Падбухторшчыкамі» (рус. – «подстрекателями») у афіцыйным справаводстве называліся людзі, якіх улады лічылі адказнымі за непадпарадкаванне пераводу ў праваслаўе.

[2] Афіцыйны погляд на каталіцкіх святароў як арганізатараў супраціўлення быў прыняты і ў гістарыяграфіі [7, с. 53–58; 8, с. 289–302].

Юзафа Ярмалкевіча, Вінцэнта Томкі і інш. [5, арк. 8]. У вёсцы Лапаравічы ў 1875 годзе ў якасці падбухторшчыкаў былі вылучаны Міхал Казак і Андрэй Татарын, падставай для гэтага стала тое, што яны неаднаразова звярталіся з прашэннямі аб вяртанні ў рыма-каталіцызм [6, арк. 23].

Паводле даклада міравога пасрэдніка ад 9 чэрвеня 1876 года, падчас рэвізіі да яго звярнулася вельмі шмат сялян з просьбай вызваліць іх ад «ганенняў» з боку мясцовага праваслаўнага святара. Гэтыя «ганенні» прывялі да таго, што сяляне сталі адмаўляцца запрашаць яго для выканання рэлігійных абрадаў і праводзілі пахаванні без святара. Раз'юшанасць сялян была такой моцнай, што яны не хаваючыся абражалі праваслаўнага святара, які не карыстаўся сярод іх аўтарытэтам [6, арк. 32]. У той самай мясцовасці жыў Леанард-Рыгор Іванавіч Бараноўскі, які, на думку ўлад, з'яўляўся галоўным падбухторшчыкам мясцовых жыхароў. Паводле меркавання пасрэдніка, Бараноўскі быў павераным сялян, а таксама «эксплуатуе іх, развівае паклёпніцтва і распальвае пачуцці і без таго ўжо незадаволенага сялянскага саслоўя» [6, арк. 33]. На думку ўлад, Л.-Р. Бараноўскі зарабляў грошы напісаннем прашэнняў ад імя сялян. У выніку спраўнік прапанаваў выслаць Л.-Р. Бараноўскага ў аддаленыя губерні Расійскай імперыі як асобу «шкодную ў асяродку сялянскага насельніцтва» [6, арк. 52]. Акрамя Л. Бараноўскага, падбухторшчыкі расшуквaліся і ў асяродку саміх сялян, якія падавалі прашэнні з Тонава-Слабодскага прыходу. Імі былі прызнаны сяляне вёскі Хатава Антоні Багданкевіч, вёскі Жыдавічы Антоні Чарняўскі і вёскі Лапаравічы Міхал Казак. Іх характарызавалі як галоўных «падбухторшчыкаў» сялян да ўхілення ад выканання абрадаў праваслаўнай веры [6, арк. 67]. А. Чарняўскі і А. Багданкевіч былі саслaны ў Валагодскую губерню пад нагляд паліцыі [6, арк. 76–76 адв.].

Гучная справа па пошуку падбухторшчыкаў была распачата ў мястэчку Волма Мінскага павета. Пасля закрыцця касцёла і пераводу насельніцтва ў праваслаўе адміністрацыя і мясцовы святар Міхаіл Валачкевіч сустрэлі актыўнае супраціўленне з боку жыхароў воласці. Епіскап мінскі і бабруйскі паведамляў аб атрыманых звестках ад станькаўскага благачыннага аб сялянах вёсак Сурцыны і Хімароды Іване Антонавічы Чарняўскім і Іване Іосіфавічы Хімароду, якія першапачаткова выконвалі абрады праваслаўнай веры, а пасля, у выніку падбухторвання нядобранадзейных людзей, перасталі хадзіць у царкву, пакідалі без хрышчэння народжаных дзяцей і самастойна хавалі памерлых. Таму, на яго думку, неабходна даслаць у Валмянскі прыход чыноўніка, які правядзе следства і пошук падбухторшчыка, а таксама патлумачыць разам з духавенствам, што яны не могуць вярнуцца ў каталіцызм, а Валмянская царква ніколі не будзе ператворана назад у касцёл. У выніку ў Волму быў накіраваны чыноўнік для правядзення расследавання [9, арк. 6]. Паводле рапарта міравога пасрэдніка ад 21 сакавіка 1869 года, быў выяўлены галоўны падбухторшчык – селянін Іван Лапа. Ён быў абвінавачаны

ў зборы грошай для напісання хадайніцтваў аб захаванні ў каталіцызме і накіраваны ў Мінск для далейшага разбіральніцтва.

Аднак нават у выпадках, калі ўлады відавочна разумелі, што арганізатарамі супраціўлення з'яўляліся самі сяляне, яны спрабавалі прыцягнуць да адказнасці і ксяндзоў суседніх парафій. Так, у 1875 годзе ў сувязі з валмянскімі пратэстамі была распачата справа супраць ракаўскага ксяндза Адама Пласкавіцкага [3, арк. 2].

Нежаданне сялян заставацца ў праваслаўі часам прыводзіла да цяжкасцей у ажыццяўленні пэўных адміністрацыйных працэдур. Так, судовы следчы Мінскага павета падчас следства па справе аб «крадзяжы бульбы ў Шулінскага і Ігнатовіча» не змог правесці неабходны допыт сведак. Сяляне вёскі Якуты Валмянскай сельскай грамады адмовіліся выканаць прысягу, абгрунтоўваючы гэта тым, што былі гвалтоўна запісаны ў праваслаўе, а таму не жадаюць прысягаць святару, а патрабуюць для гэтага ксяндза Ракаўскага касцёла. Калі следчы прыгразіў штрафамі, незадаволенасць сунялася, але затым зноў аднавілася. Сярод сялян найбольш актыўна выказваўся Іван Грыгаровіч. Па словах следчага, на спробы яго супакоіць І. Грыгаровіч адказваў «дзёрзка і нахабна». Значны маральны аўтарытэт І. Грыгаровіча і яго роля завадатара ў справе непадпарадкавання падкрэслівалася тым, што толькі пасля яго сыходу іншыя вяскоўцы выканалі прысягу [9, арк. 17 адв.].

Святар Валмянскай царквы Міхаіл Валачкевіч у 1869 годзе паведамляў аб нежаданні жыхароў Волмы хадзіць у праваслаўную царкву, бо, паводле чутак, памешчык Ваньковіч будзе будаваць у сваім фальварку Набароўшчына каменны касцёл, да якога будуць належаць усе парафіяне ліквідаванага Івянецкага касцёла [10, арк. 20 адв.]. Ён таксама адзначаў, што сяляне кпілі з царкоўнага старасты Адама Трызны за здзяйсненне абрадаў паводле правілаў праваслаўнай веры і казалі: «Ды і нас цяпер просяць, а мы і слухаць не хочам, вось было два чыноўнікі, якія прызналі нас каталікамі» [9, арк. 20 адв.]. Падбухторшчыкамі да непаслушэнства былі прызнаны Адам Лапа і Юры Прыстрома, якія распусцілі чуткі пра тое, што тыя, хто не быў на споведзі ў 1869 годзе, застануцца ў каталіцызме і што быццам бы гэта сказана А. Лапу і Ю. Прыстрому «епіскапам Вайткевічам» [9, арк. 23 адв.].

Вялікую ролю ў «валмянскай справе» адыгрывалі і чуткі, якія распаўсюджваліся сярод насельніцтва і ўплывалі на іх нежаданне выконваць абрады паводле правілаў праваслаўнай веры. Пасля далучэння Валмянскай воласці да Вялікасельскага праўлення мясцовае насельніцтва было ўсцешана гэтым фактам, бо лічыла, што цяпер да іх перастануць ездзіць чыноўнікі, а ў святара не будзе магчымасці часта праводзіць з імі размовы аб неабходнасці выканання праваслаўных абрадаў. Апроч таго, яны спасылаліся на невядомага чалавека, які прычыніўся да закрыцця праўлення, і што менавіта ён дапаможа ім у хуткім часе далучыцца да

парафіі Ракаўскага касцёла. Нарэшце, сяляне распаўсюджвалі чуткі аб «вядомым ім чалавеку», які адчыніць у Волме касцёл. У выніку менавіта з-за распаўсюджання чутак на адну з нядзельных службаў ніхто не прыйшоў [9, арк. 39–39 адв.].

На думку чыноўнікаў, якія праводзілі следства, было дзве прычыны, паводле якіх адбываліся хваляванні ў Слабодскай і Велікасельскай валасцях. Па-першае, значную ролю ў гэтым гралі мясцовыя ксяндзы, якія хрысцілі паводле рыма-каталіцкага абраду дзяцей новадалучаных у праваслаўе, здзяйснялі трэбы і папракалі новадалучаных за пераход. Па-другое, тое, што сярод сялян ёсць асобы, якія моцна настроены супраць праваслаўя, уплываюць на свой асяродак і падбухторваюць аднавяскоўцаў не хадзіць да споведзі, а некаторыя з іх нават займаюцца напісаннем прашэнняў і распаўсюджаннем такім чынам сярод людзей чутак [9, арк. 54 адв.].

Паводле паведамлення епіскапа Аляксандра мінскаму губернатару, было праведзена следства для пошуку падбухторшчыкаў з ліку ксяндзоў і памешчыкаў. У выніку аўтарам аднаго з прашэнняў апынуўся лёкай памешчыка Ваньковіча. У далейшым вінаватымі ў напісанні прашэнняў былі прызнаны селянін Квяткоўскі і унтэр-афіцэр Станіслаў Савіцкі, якія былі прысуджаны да турэмнага зняволення і штрафу. За распаўсюджанне чутак аб тым, што былы міравы пасрэднік быў звольнены за далучэнне сялян да праваслаўя і закрыццё касцёла, мясцовы памешчык Пратасевіч быў зняволены ў крэпасць. Што датычыцца памешчыка Л. Ваньковіча, то ён быў прызнаны невінаватым [9, арк. 59 адв., 77].

Асаблівую пагрозу адміністрацыя расійскай імперыі бачыла ў каталіках, якія жылі ў асяродку «новадалучаных» [11, с. 431–433]. Часта яны карысталіся вялікім аўтарытэтам сярод мясцовых жыхароў і маглі ўплываць на фарміраванне іх грамадскай думкі. Улады імкнуліся ўсімі магчымымі сіламі перавесці такіх асабліва адданых вернікаў у праваслаўе або выслаць у аддаленыя рэгіёны Расійскай імперыі. Адзін з такіх выпадкаў адбыўся ў Ракаўскай воласці Мінскага павета. Паводле рапарта мінскага ваенна-павятовага начальніка ад 12 студзеня 1866 года, жонка селяніна Людвіга Янчэўскага Іаана Андрэеўна, якая была праваслаўнага веравызнання, не пусціла ў дом праваслаўнага святара Якава Мацкевіча, патлумачыўшы гэта тым, што ёй забараніў муж. Паводле дадзеных з рапарта, муж і сын Янчэўскай былі вядомы сваім *«фанатызмам», «нянавісцю»* да ўсяго *«рускага»* і *«палітычнай нядобранадзейнасцю»*. Яе сын Юльян Янчэўскі быў ужо аднойчы аштрафаваны на 25 рублёў срэбрам за *«спакушэнне праваслаўных»* [12, арк. 2]. Ваенны начальнік прапаноўваў выселіць Людвіга Янчэўскага разам з сынам Юльянам ва ўнутраныя губерні Расійскай імперыі, каб пазбегнуць яшчэ большай шкоды для праваслаўнага насельніцтва. Аднак цікавымі тут з'яўляюцца паказанні Іааны Янчэўскай. Жанчына адмаўлялася ад таго, што быццам бы не пу-

скаць праваслаўнага святара ёй загадаў муж, і сцвярджала, што не прыняла святара з прычыны непрыбранага дома, а мужа нават не было дома і ён не мог загадваць не пускаць святара [12, арк. 2 адв.]. У сваю чаргу кардынальна адрозніваюцца паказанні святара Я. Мацкевіча. Ён сцвярджаў, што 5 студзеня, перад святам, І. Янчэўская не пусціла яго ў дом са словамі «каталіцкі лацінскі ксёндз не бывае ў нас дома, так і вы не ідзіце, не патрэбна» [12, арк. 3]. На думку святара, такім словам яе маглі навучыць толькі палітычна нядобранадзейныя муж і сыны. З паказанняў святара Я. Мацкевіча бачна, што Л. Янчэўскі са сваімі сынамі сімпатызавалі паўстанню. Апроч таго, Янчэўскія займаліся рамесніцтвам, мелі шчыльныя кантакты з сельскім насельніцтвам, таму, на думку святара, маглі «неадукаванаму народу ўнушаць свае бязглуздыя фанатычныя думкі, супярэчныя і шкодныя нашай Веры і Айчыне» [12, арк. 2].

Для фарміравання вобраза «падбухторшчыка» ў вачах расійскіх улад немалую ролю адыграла тое, што Юльян Янчэўскі атрымаў адукацыю ў «ссыльнай па палітычнай справе» (за ўдзел у паўстанні 1863–1864 гадоў) памешчыцы Ганны Свентарэцкай [13, с. 513]. Гісторыя мела працяг. У 1869 годзе Людвіг Янчэўскі падаў прашэнне, у якім пісаў, што ён, ягоныя бацька і дзед заўжды вызнавалі рыма-каталіцкую веру і належалі да Ракаўскай рыма-каталіцкай парафіі. У 1837 годзе ён узяў шлюб з Іаанай Ступкевіч, на той момант уніяцкага веравызнання. У адпаведнасці з тагачаснымі законамі іх сыны былі ахрышчаныя ў каталіцтва, а дачкі – ва ўніяцтва. Аднак у 1868 годзе святар Я. Мацкевіч загадаў Ракаўскаму валасному праўленню, каб Янчэўскі разам з сынамі дастаўляліся да яго кожную суботу і нядзелю для пераканання ў неабходнасці пераходу ў праваслаўную веру [14, арк. 1 адв.].

Епіскап мінскі і бабруйскі Аляксандр прапаноўваў выдаліць з вёскі Хатава селяніна Нікадзіма Чашко, які падбухторваў новадалучаных сялян не выконваць абрады паводле правілаў праваслаўнай веры [15, арк. 1]. Пры гэтым Н. Чашко характарызаваўся як чалавек заможны, які карыстаецца ўплывам сярод іншых жыхароў вёскі. У снежні 1868 года Н. Чашко ў прысутнасці мясцовага святара, валаснога старшыні і сельскіх старастаў заявіў, што, нягледзячы на тое, што ён быў далучаны да праваслаўя, ён не будзе наведваць праваслаўную царкву [15, арк. 1 адв.]. У выніку было вырашана накіраваць Н. Чашко да святара для пераканання і размоў, а ў выпадку, гэта калі не дапаможа, то будзе асуджаны «паводле закону» [15, арк. 8 адв.].

Падобны выпадак здарыўся з селянінам мястэчка Клецк Слуцкага павета Адамам Якімовічам, якога абвінавацілі ў асуджэнні праваслаўнай веры і «спакушэнні ў лацінства» [16, арк. 2]. Паводле рашэння суда, А. Якімовіч быў вызвалены ад пакарання. Аднак, прыняўшы 25 лютага 1867 года праваслаўе, ён працягваў ухіляцца ад выканання абрадаў праваслаўнай веры і трэб, з-за чаго ўладамі было вырашана ўсталяваць за ім паліцэйскі нагляд [16, арк. 8].

У вёсках Вядзьма і Навасёлкі Навагрудскага павета станавым прыставам Іосіфам Рыхліцкім у 1869 годзе было выяўлена «шмат асоб польскай шляхты і ксяндзоў», якія падбухторвалі сялян не звяртацца да праваслаўнага святара па духоўныя трэбы [17, арк. 1–1 адв.]. Аднак у выніку аказалася, што ініцыятарамі непадпарадкавання былі самі сяляне Вядзьменскай і Навасельскай грамад Дараўскай воласці. Калі распаўсюдзіліся чуткі пра магчымасць вярнуцца ў рыма-каталіцтва, Ігнат Буцко, Кароль Ястрамбінскі і ўнтэр-афіцэр Адам Лойка накіраваліся ў Мінск з намерам прынесці прашэнне губернатару. Па дарозе ў мястэчку Койданава яны сустрэлі незнаёмага чалавека, які 5 ліпеня 1869 года напісаў ім прашэнне. Іх аднавяскоўцы сведчылі, што прашэнне, якое яны падалі 11 ліпеня таго ж года, напісаў таксама ім незнаёмы чалавек у мястэчку Ляхавічы Слуцкага павета. Сяляне сцвярджалі, што пісаць прашэнні іх ніхто не падбухторваў, але пры гэтым адмаўлялі напісаную ў гэтых прашэннях інфармацыю, быццам бы яны казалі пра гвалтоўнае далучэнне да праваслаўе, збіццё нагайкамі і г. д. [17, арк. 5]. У ходзе следства высветлілася, што абодва прашэнні напісаныя рукой аднаго чалавека, а менавіта няпоўнагадовага сына памешчыка Алаізія Міладоўскага. Апроч гэтага, падазраваліся памешчык Ігнат Яцкоўскі, удзельнік паўстання 1830–1831 гадоў, і ягоная сястра, якія пражывалі на хутары Кулік недалёка ад вёсак Вядзьмы і Навасёлкі і бралі ўдзел у хрышчэнні дзяцей сялян Казіміра Сянькоўскага і А. Лойкі паводле каталіцкага абраду [17, арк. 5 адв.].

Правакатарамі, на думку афіцыйных уладаў, маглі быць і людзі без актыўнай грамадзянскай пазіцыі, якія не былі заўважаны ў падбухторванні іншых да пераходу ў каталіцызм, але займалі важную пасаду і маглі мець уплыў на насельніцтва. У 1867 годзе менавіта ў сувязі з гэтым знялі з пасады старшыню Каханавіцкай воласці Дрысенскага павета Захара Гаўрылавіча Мятліцкага [18, арк. 1]. З. Г. Мятліцкі нарадзіўся ў сям'і праваслаўнага Гаўрылы Чырвонца, але ягоным сапраўдным бацькам быў каталік Феліцыян Мятліцкі, які памёр за два месяцы да яго нараджэння, а маці Захара Алена, якая таксама была каталічкай, выйшла замуж за Г. Чырвонца. Прынамсі, так прадстаўляў сваё паходжанне сам Мятліцкі. Ягоныя словы пацвярджаюцца сямейнымі спісамі, дзе ён паказаны як зводны брат Яўстафія Феліцыянавіча Мятліцкага. Сам Захар Мятліцкі лічыў сябе каталіком, з 1854 года перастаў наведваць Каханавіцкую царкву і хадзіў на споведзь да ксяндза Асвейскага касцёла. У спісах парафіянаў Асвейскага касцёла за 1853 год маецца запіс пра жыхара вёскі Вышнарава Яўстафія Мятліцкага [19, арк. 55 адв.], але пазнакі пра наведванне споведзі ў касцёле самім Захарам Мятліцкім адсутнічаюць, верагодна, таму што ксёндз прымаў яго таемна (як фармальна праваслаўнага). Нягледзячы на тое, што З. Г. Мятліцкі не быў прызнаны вінаватым у сваім пераходзе ў каталіцызм або «спакушэнні» іншых парафіян Каханавіцкай царквы, было вырашана, што ён не можа займаць пасаду старшыні сель-

скай грамады як асоба, якая будзе мець шкодныя ўплывы на «неразумныя асобы непісьменных і неразвітых сялян» [18, арк. 5].

Расійская адміністрацыя паслядоўна апісвала беларускае сялянства як нязdольнае да свядомага канфесійнага выбару, пасіўную масу, якая паддаецца знешнім уплывам пры выбары на карысць каталіцызму. Вельмі яскрава такі падыход пададзены ў данясенні віленскаму генерал-губернатару К. П. фон Каўфману ад 4 ліпеня 1865 года. У ім адзначаецца, што ў касцёл сяляне нібыта ішлі праз арганную музыку, прыгожы знешні выгляд і зручнасць размяшчэння: «Вабіць іх прыгажосць, якая засланяе сабой убогія царквы, і гукі аргана, і яшчэ тая акалічнасць, што таргі, базары, кірмашы паводле здаўна мэтанакіравана ўведзенага каталіцкай прапагандай парадку пераважна размяшчаюцца паблізу касцёлаў» [20, арк. 1 адв.].

На практыцы мясцовыя чыноўнікі і паліцэйскія нярэдка сутыкаліся са свядомым супраціўленнем пераводу ў праваслаўе. У такіх выпадках пры разглядзе прашэнняў былых каталікоў (або ўніятаў) вялікая ўвага надавалася пошуку «падбухторшчыкаў», якія маглі агітаваць «новадалучаных» на напісанне прашэнняў аб вяртанні іх у рыма-каталіцтва. У першую чаргу «падбухторшчыкаў» шукалі ў асяроддзі ксяндзоў бліжэйшых касцёлаў або шляхты. Аднак часцей здараліся выпадкі, калі «падбухторшчыкамі» аказваліся самі мясцовыя сяляне. Пераважна гэта былі людзі заможныя, з пэўнай адукацыяй, былыя вайскоўцы ці службоўцы, якія карысталіся аўтарытэтам і павагай у сваім асяроддзі. Гэта ўказвае на тое, што сяляне не былі пасіўнай масай, а актыўна адстойвалі сваю канфесійную ідэнтычнасць.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. *Staliunas, D.* Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863 / D. Staliunas. – Amsterdam; New York: Rodopi B. V., 2007. – 465 p.

2. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Мінску (НГАБ). – Фонд 295. – Воп. 1. – Спр. 2184. – Ведамасці аб колькасці святароў і вернікаў у рымска-каталіцкіх парафіях па Мінскай і Ковенскай губернях. 18.06.1870 – 12.12.1872. – 158 арк.

3. НГАБ. – Фонд 295. – Воп. 1. – Спр. 2795. – Справа аб супрацьзаконных дзеяннях ксяндза Ракаўскага касцёла Пласкавіцкага. 06.09.1875 – 10.09.1875. – 7 арк.

4. НГАБ. – Фонд 295. – Воп. 1. – Спр. 3063. – Справа аб усталяванні нагляду паліцыі за арганістамі Хвошчам і Адамовічам, якія праводзілі агітацыю сярод сялян за вяртанне касцёла, перададзенага ў праваслаўнае ведамства. 21.06.1876 – 13.09.1876. – 7 арк.

5. НГАБ. – Фонд 295. – Воп. 1. – Спр. 2801. – Справа аб дазволе сялянам вёскі Хатава Мінскага павета вызнаваць рыма-каталіцкую веру. 17.10.1875 – 27.09.1876. – 126 арк.

6. НГАБ. – Фонд 295. – Воп. 1. – Спр. 2798. – Справа па прашэнні сялян вёскі Лапаравічы Мінскага павета аб дазволе ім перайсці з праваслаўнай веры ў рыма-каталіцкую. 24.06.1874 – 06.01.1875. – 15 арк.

7. *Бендин, А. Ю.* Проблемы веротерпимости в Северо-Западном крае Российской империи (1863–1914 гг.) / А. Ю. Бендин. – Минск: БГУ, 2010. – 440 с.

8. *Извеков, Н. Д.* Исторический очерк состояния православной церкви в Литовской епархии за время с 1839 по 1889 г. / Н. Д. Извеков. – Москва: Печатня А. И. Снегиревой, 1899. – 522 с.

9. НГАБ. – Фонд 295. – Воп. 1. – Спр. 2015. – Справа аб невыкананні прыхаджанамі Валмянскай царквы абрадаў праваслаўнай царквы. 12.01.1869 – 05.01.1871. – 176 арк.

10. НГАБ. – Фонд 295. – Воп. 1. – Спр. 2176. – Справа аб прыняцці мінскімі ксяндзамі на споведзь сялян Валмянскай воласці, якія былі далучаны да праваслаўя. 1870 г. – 5 арк.

11. *Долбилов, М. Д.* Русский край, чужая вера: этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II / М. Д. Долбилов. – Москва: Новое Литературное Обозрение, 2010. – 999 с.

12. НГАБ. – Фонд 295. – Воп. 1. – Спр. 1813. – Рапарт ваеннага начальніка Мінскага павета аб часоваабавязаным селяніне Л. Янчэўскім, варожа настроеным супраць праваслаўнай веры і палітычна нядобранадзейным. 1866 г. – 12. арк.

13. *Матвейчык, Д. Ч.* Удзельнікі паўстання 1863–1864 гадоў: біяграфічны слоўнік (паводле матэрыялаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі) / Д. Ч. Матвейчык. – Мінск: Беларусь, 2016. – 735 с.

14. НГАБ. – Фонд 295.– Воп. 1. – Спр. 2007. – Аб прымушэнні да прыняцця праваслаўнага веравызнання мешчаніна м. Ракаў Л. Янчэўскага разам з сям'ёй. 1869 г. – 3 арк.

15. НГАБ. – Фонд 295. – Воп. 1. – Спр. 2010. – Справа аб абвінавачванні селяніна Мінскага павета Чашко ў агітацыі новадалучаных сялян в. Хатава супраць выканання абрадаў праваслаўнай веры. 10.01.1869 – 30.01.1869. – 8 арк.

16. НГАБ. – Фонд 295. – Воп. 1. – Спр. 1962. – Справа аб селяніне Якімовічы, які абвінавачваўся ў ганьбаванні праваслаўнай веры і пераходзе ў каталіцызм. 1868 г. – 4 арк.

17. НГАБ. – Фонд 295. – Воп. 1. – Спр. 2009. – Справа аб абвінавачванні селяніна Ракліцкага ў агітацыі супраць праваслаўнай веры. 24.10.1869 – 20.04.1870. – 7 арк.

18. НГАБ. – Фонд 1430. – Воп. 1. – Спр. 33551. – Справа аб старшыні Каханавіцкай воласці Захары Гаўрылаве, які перайшоў з праваслаўя ў каталіцызм. 21.08.1867 – 19.09.1867. – 5 арк.

19. НГАБ. – Фонд 1781. – Воп. 38. – Спр. Ф.930. – Спісы парафіян Асвейскай парафіі Віцебскай губерні Дрысенскага павета. 1853 г. – 68 арк.

20. НГАБ. – Фонд 1430. – Воп. 1. – Спр. 31875. – Справа паводле распараджэння вышэйшага начальніка адносна зацвярджэння ў губерні праваслаўя і абмежаванні рыма-каталіцкай прапаганды. 04.07.1865 – 11.11.1865. – 28 арк.

(Дата паступлення: 22.09.2017).